

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні»

Виконала: студентка групи СЗ-20-2

Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Звекова А. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Александрюк Т. Ю. старший

викладач кафедри соціального забезпечення та

податкової політики Університету митної

справи та фінансів

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(місце роботи)

(посада)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Звекової Анни Олександрівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні».
Керівник роботи Александрюк Т. Ю. старший викладач кафедри соціального
забезпечення та податкової політики Університету митної справи та фінансів,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від “16” січня 2024 р. № 32 кс

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи: 1. Праці вітчизняних авторів; 2. Чинні нормативно-правові акти; 3. Статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, Пенсійного фонду України.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. Теоретичні основи дослідження доходів населення;
 2. Аналіз сучасного стану та динаміки доходів населення України;
 3. Шляхи оптимізації структури та рівня доходів населення України.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 6 таблиць, 8 рисунків.
6. Дата видачі завдання “16” січня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – січень 2024 рр.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Січень 2024 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	Січень 2024 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	Січень – травень 2024 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	Травень 2024 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2024 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	Травень 2024 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Червень 2024 р.	

Студент _____
(підпис)

Звекова А. О.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Александрюк Т. Ю.
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

АНОТАЦІЯ

Звекова А. О. Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на сторінках, містить таблиць, рисунків. Список використаних джерел містить найменувань.

Зміст анотації: В бакалаврській роботі досліджується актуальна проблема оптимізації структури та рівня доходів населення в Україні. Проводиться аналіз динаміки доходів населення України за останні роки, досліджуються джерела доходів та їх структура. На основі проведеного аналізу розробляються конкретні заходи та пропозиції щодо оптимізації структури та рівня доходів населення в Україні. До них належать: покращення податкової системи з метою стимулювання економічного зростання та створення нових робочих місць; підтримка соціально вразливих верств населення; боротьба з корупцією та тіньовою економікою. Запропоновані в роботі заходи та пропозиції мають практичну цінність і можуть бути використані для розробки державної політики у сфері доходів населення.

Ключові слова: доходи населення, структура доходів, рівень доходів, економічне зростання.

ABSTRACT

This bachelor's thesis investigates the topical issue of optimizing the structure and level of income of the population in Ukraine. The dynamics of income of the population of Ukraine in recent years is analyzed, the sources of income and their structure are investigated. The factors that affect the level and differentiation of income are studied, such as the level of education, qualifications, place of residence, industry of employment, and others. On the basis of the analysis, specific measures and proposals are developed to optimize the structure and level of income of the population in Ukraine. These include: improving the tax system to stimulate economic growth and create new jobs; increasing investment in education and healthcare; development of small and medium-sized businesses; support for socially vulnerable groups; combating corruption and the shadow economy. The measures and proposals proposed in the work have practical value and can be used to develop state policy in the field of income of the population.

Keywords: income of the population, income structure, income level, economic growth.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	6
1.1 Поняття та сутність доходів населення	6
1.2 Фактори, що впливають на рівень та структуру доходів населення	9
1.3 Мінімальний прожитковий мінімум та його роль у забезпеченні життєвого рівня населення	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	18
2.1 Аналіз динаміки та структури доходів населення України	18
2.2 Вплив війни на доходи населення	22
2.3 Проблеми та перспективи розвитку ринку праці	25
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	31
3.1 Державна політика у сфері регулювання доходів населення	31
3.2 Боротьба з тіньовою економікою та легалізація доходів	36
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження "Оптимізація структури та рівня доходів населення України" обумовлена значним впливом доходів населення на економічний розвиток країни, соціальну стабільність та добробут громадян. В умовах економічних трансформацій, що відбуваються в Україні, питання доходів набуває особливого значення. Нерівномірність доходів, високий рівень бідності, інфляційні процеси та нестабільність ринку праці вимагають ефективних механізмів державного регулювання та оптимізації доходів населення. Однією з головних проблем сучасної України є нерівномірність розподілу доходів. За даними статистики, значна частина населення живе за межею бідності, що негативно впливає на соціальну стабільність та економічний розвиток країни. Крім того, високий рівень тіньової економіки та нерегулярні доходи сприяють збільшенню соціальної напруженості. В цих умовах дослідження структури доходів населення, виявлення основних факторів, що впливають на рівень доходів, та розробка шляхів їх оптимізації є надзвичайно важливими.

Мета і завдання роботи. Метою дослідження роботи є розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо оптимізації структури та рівня доходів населення України. Для досягнення цієї мети необхідно розглянути наступні завдання:

- визначити поняття та сутність доходів населення;
- розглянути фактори, що впливають на рівень та структуру доходів населення;
- розглянути мінімальний прожитковий мінімум та його роль у забезпеченні життєвого рівня населення;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів населення України;
- окреслити вплив війни на доходи населення;
- проаналізувати проблеми та перспективи розвитку ринку праці;
- окреслити державну політику у сфері регулювання доходів населення;

- визначити шляхи боротьби з тіньовою економікою та легалізацію доходів.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження роботи є структура та рівень доходів населення України. Предметом дослідження роботи є методи та механізми оптимізації структури та рівня доходів населення України.

Методи дослідження:

- аналіз наукової літератури;
- соціологічні дослідження;
- статистичний аналіз;
- графічний метод.

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних авторів, котрі досліджували питання доходів населення, серед них: Саввов А. А., Панчишин С., Савлук М., Чурбанов К. Р., Тищенко О. В., Бардакова С. М., Ховрак І. В.; чинні нормативно-правові акти; статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, Пенсійного фонду України.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці комплексного підходу до оптимізації структури та рівня доходів населення України, який враховує як економічні, так і соціальні фактори.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані для розробки державної політики у сфері доходів населення, а також для оптимізації діяльності підприємств та організацій.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на сторінках, містить таблиць, рисунків. Список використаних джерел містить найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Поняття та сутність доходів населення

Дослідження доходів населення належить до одних з найактуальніших питань сучасної економічної науки. Це зумовлено тим, що доходи населення є ключовим фактором, який визначає рівень життя людей, їхнє матеріальне становище, соціальну активність та економічну безпеку.

В науковій літературі існує багато різних підходів до визначення та розуміння сутності доходів населення. Деякі дослідники розглядають доходи як сукупність грошових коштів та матеріальних благ, які отримує населення для задоволення своїх потреб. Інші акцентують увагу на тому, що доходи населення є джерелом фінансування їхніх витрат. Також існують думки, що доходи населення є показником економічного розвитку країни та рівня добробуту її громадян. Розглянемо детальніше окремі наукові підходи до визначення поняття «доходи населення» у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Існуючі підходи науковців до визначення поняття «дохід»/»доходи»
населення

Автор	Дефініції «доходу»/»доходів» населення
А. А. Саввов	Дохід - грошові надходження або матеріальні блага, які можна конвертувати в гроші.
П. Г. Перерва, Н. И. Погорелова, Г. В. Дюжева	Дохід - це фіксована сума грошей (матеріальних благ), отримана або витрачена домогосподарствами протягом певного періоду часу.
А. Н. Азріліян	Дохід - це гроші або матеріальні цінності, отримані державою, фізичною або юридичною особою в результаті певної діяльності.
О. В. Гудима	Дохід є інструментом визначення добробуту суспільства.
О. З. Стожок	Дохід - це показник, який свідчить про рівень життя населення держави та визначає фактичну кількість матеріальних благ і послуг, які можуть бути придбані за дохід індивіда.

Джерело: побудовано автором за даними [1-5]

Таким чином, доходи населення - це сукупність грошових і натуральних надходжень, призначених для підтримання морального, економічного, фізичного та інтелектуального стану людини та задоволення її потреб [6]. Також включає суми заробітної плати, прибутку, доходу від власності, соціальних виплат, змішаного доходу та інших джерел доходів. Залежно від форми отримання доходу розрізняють два види доходів: грошові доходи та натуральні доходи.

Грошовий дохід формується із заробітної плати працівників, тоді як натуральний дохід включає продукцію підсобних господарств для особистого споживання. Грошовий дохід поділяється на особистий дохід та наявний дохід [7]. Забезпечення сприятливих можливостей і стимулів для всіх, хто може собі це дозволити, розпочати роботу, працювати і отримувати якомога більший дохід у всіх законних видах діяльності. Ця сфера включає всі заходи уряду, такі як лібералізація торгівлі, зокрема дерегуляція та звільнення від бюрократичного тиску, забезпечення повної підприємницької свободи в рамках закону, а також соціальна відповідальність, тобто соціально відповідальний бізнес [8].

Особистий дохід - загальні заробітки до вирахування податків та інших обов'язкових платежів; наявний дохід - чистий прибуток, який залишається після сплати всіх податків та обов'язкових платежів, а також отримання соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, допомог); номінальний дохід - грошова величина доходів без урахування їх купівельної спроможності; реальний дохід - грошова величина доходів, яка показує, скільки товарів та послуг можливо за них придбати.

Залежно від джерела доходу їх можна поділити на трудові, нетрудові та приховані доходи. Трудові доходи - це доходи, які отримують зайняті особи в результаті своєї економічної діяльності як самозайняті або наймані працівники. Нетрудові доходи - це доходи, отримані від діяльності, що здійснюється з порушенням правових норм, які діють в країні, або від вигравів, дивідендів чи винагород від цінних паперів. У сучасних умовах

значна частина доходів не обліковується, так як вони пов'язані з тіньовою економікою, тобто прихованою економічною діяльністю. Доходи диференціюються відповідно до життєвого циклу людини: соціальні виплати тимчасово безробітним (допомога по безробіттю); отримані до початку трудової діяльності (соціальні трансферти); отримані від роботи, торгівлі та участі в громадській діяльності; отримані після завершення трудової діяльності (пенсії, соціальні виплати).

Рівень добробуту населення визначається сукупним доходом, який складається з: вартості продукції з особистого підсобного господарства, що використовується для особистих потреб; всіх видів грошових надходжень; вартості безоплатних послуг, які надаються державою та місцевими органами влади, а також підприємствами (освіта, охорона здоров'я, транспорт, харчування тощо). Сукупний дохід дає уявлення про те, скільки ресурсів має населення для задоволення своїх потреб.

Соціальні трансферти (трансфертні платежі) - це цільова перерозподільча діяльність, в рамках якої уряди або неприбуткові організації (наприклад, професійні, релігійні або благодійні організації) передають ресурси населенню в грошовій або натуральній формі. Соціальні трансферти можуть бути натуральними або грошовими. До натуральних трансфертів належать товари та послуги, що надаються безоплатно окремим особам і домогосподарствам державою, регіонами, місцевими бюджетами та недержавними (суспільними) соціальними фондами [7]. Грошові соціальні трансферти включають пенсії, соціальні допомоги, стипендії, страхові відшкодування, відшкодування витрат, понесених особами з інвалідністю, та компенсації збитків репресованим громадянам.

Доходи від власності включають доходи домогосподарств від продажу нерухомості на вторинному ринку житла, завчасні відшкодування за вкладками фізичних осіб у банках та кредитних установах, відсотки за депозитами вкладників у кредитних установах, а також виплати доходів НБУ та кредитних установ за державними облігаціями та іншими цінними паперами [7].

Дохід від підприємницької діяльності - це винагорода, яку отримує підприємець за виконання своїх завдань. Цей дохід формується з частини прибутку, що залишається в розпорядженні підприємця, і залежить від продуктивності підприємства. Домогосподарства є ще одним типом економічних суб'єктів, які отримують дохід і надають ресурси, насамперед трудові та грошові, в економіку, а отримані кошти використовують для забезпечення життєдіяльності. Домогосподарство - це група людей, які живуть разом і задовольняють свої потреби [9].

Отже, доходи населення - це важливий економічний показник, який характеризує рівень життя людей та ступінь їхнього добробуту. Доходи поділяються на грошові та натуральні. Залежно від джерела формування доходи поділяються на трудові, нетрудові та приховані. Основним показником матеріального забезпечення населення є сукупний дохід, який включає всі види грошових доходів та вартість натуральних надходжень.

1.2 Фактори, що впливають на рівень та структуру доходів населення

Дослідження факторів, що впливають на рівень та структуру доходів населення, є надзвичайно актуальним завданням у сучасних умовах. Це зумовлено тим, що рівень доходів населення є одним з ключових показників соціально-економічного розвитку країни, а його динаміка та структура впливають на добробут людей, соціальну стабільність та економічне зростання.

Рівень національного доходу безпосередньо впливає на рівень забезпеченості населення матеріальними та культурними благами, стан здоров'я та відтворення робочої сили. Основну частину в структурі доходів населення становить заробітна плата. Рівень життя є однією з найважливіших соціальних категорій, що формується в результаті взаємодії всіх економічних суб'єктів. Власне рівень життя - це рівень споживання матеріальних і нематеріальних благ та послуг, а основним фактором, що впливає на рівень

життя, є доходи. Підвищення рівня життя та доходів населення (соціальний прогрес) має бути пріоритетом національних соціально-економічних стратегій, особливо тих, що спрямовані на реалізацію принципів соціально орієнтованої ринкової економіки [19].

З 1990 року ООН публікує щорічні звіти про якість життя в країнах світу. До уваги беруться тривалість життя, охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, навколишнє середовище, рівень злочинності, права людини та валовий національний дохід на душу населення. Рейтинг рівня життя поділяється на чотири групи. До групи 1 входять країни з дуже високим рівнем розвитку; до групи 2 - країни з високим рівнем розвитку; до групи 3 - країни з середнім рівнем розвитку; до групи 4 - країни з низьким рівнем розвитку. Основними показниками рівня життя є дохід і структура доходу.

Згідно з підходом А.Л. Баланди, детермінантами відмінностей у рівнях національного доходу є відмінності в індивідуальних навичках, початкових активах домогосподарств та інвестиційних можливостях, різниця в оплаті праці кваліфікованих і некваліфікованих працівників, демографічні особливості та мобільність домогосподарств, розвиток систем соціального захисту, попит на кваліфіковану робочу силу та нерівність між міським і сільським населенням [2].

Доходи населення є індикатором соціально-економічного розвитку країни та важливим показником суспільного добробуту. Нерівність доходів притаманна всім економічним системам, але вона не завжди є негативним явищем. Насправді, невеликі відмінності в доходах можуть навіть стимулювати економічний розвиток. Однак високий рівень нерівності перешкоджає економічному зростанню, послаблюючи стимули до праці та знижуючи продуктивність праці, що негативно впливає на темпи економічного розвитку. Крім того, надмірна нерівність доходів погіршує становище вразливих верств населення, призводячи до скорочення тривалості життя, погіршення фізичного здоров'я та соціального погіршення членів

домогосподарств, що спричиняє збільшення соціальних виплат і пов'язаних з ними бюджетних видатків, а також ризик соціальних конфліктів.

Тому в демократичних країнах, де держава дбає про дотримання принципів справедливості та рівності громадян, надмірне багатство одних і бідність інших вважається неприйнятним, а політика регулювання національного доходу є одним з найважливіших аспектів управління соціально-економічним розвитком [10].

Сучасне українське суспільство характеризується помітною диференціацією населення за рівнем доходів, яка значно посилилася в останні роки через масштабну російську агресію в Україні та складну соціально-політичну ситуацію в країні в цілому. Все це поглибило інституційну кризу та призвело до появи в українській економіці нового явища «раптової бідності», що накладає певні обмеження та ризики на процес формування доходів домогосподарств в Україні.

Економічні та соціальні проблеми призвели до значного зниження реальних трудових доходів населення, зменшення купівельної спроможності, зростання безробіття, стрімкого відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон, збільшення масштабів бідності та нерівності. Оскільки в економічній системі країни відсутній ефективний механізм перерозподілу доходів у національному масштабі, що призводить до значного зростання нерівності в доходах, надзвичайно важливим і необхідним сьогодні є дослідження проблем формування та розподілу доходів домогосподарств.

На нерівність доходів впливають різні політичні, економічні, географічні та демографічні чинники. Загалом можна виділити три рівні факторів, що впливають на формування доходів домогосподарств:

1) фактори мезорівня, які залежать від самої людини: (фізичні та інтелектуальні здібності та навички, рівень освіти, професійна підготовка та кваліфікація, досвід роботи, вид зайнятості, службове становище, схильність до ризику та підприємницькі здібності, професійна ініціатива, мотивація, працьовитість, володіння власністю (ресурси, цінні папери та майно),

кількісний та статево-віковий склад сім'ї (дорослі та неповнолітні, працездатні та непрацездатні);

2) фактори мікрорівня, пов'язані з трудовою діяльністю людини: галузева приналежність (підприємств, установ, організацій, компаній), їх форма власності, організаційно-правова структура, місце на товарних і фінансових ринках та на ринку праці, технічна оснащеність, місцезнаходження, розвиненість соціально-трудових відносин у колективах тощо;

3) фактори макрорівня, пов'язані з національною економікою в цілому та регіональною економікою зокрема: економічний потенціал, ефективність суспільного виробництва, величина валового національного продукту та національного доходу, цінова політика та оподаткування, розвиток системи соціального партнерства в регулюванні трудових відносин [20].

Важливе значення у формуванні доходів мають також природно-кліматичні особливості місця проживання та роботи, щільність і характер розселення, національна особливість регіону та менталітет людей, які там проживають [11, с. 80]. Таким чином, наведені вище фактори свідчать про те, що дохід залежить від наступних чинників: ставлення людини до праці, її здібностей та досягнень, індивідуальної та колективної продуктивності праці, а також продуктивності економіки в цілому. У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності структура доходів домогосподарств України характеризується негативними диспропорціями через тісну залежність від державних гарантій, які, на жаль, не забезпечують належного рівня життя значної частини населення.

Крім того, в більшості регіонів економічно активне населення не має джерел доходів, що сприяє трудовій міграції та призводить до соціальної деградації членів домогосподарств. Все це є наслідком неефективної політики у сфері регулювання доходів, що призводить до їх надмірної диференціації та зростання бідності.

Отже, в Україні спостерігається суттєва диференціація доходів, яка посилюється через війну та економічну нестабільність – падіння реальних доходів, зниження купівельної спроможності, зростання безробіття, відтік кадрів, бідність, нерівність. В Україні структура доходів домогосподарств характеризується негативними диспропорціями, що зумовлено залежністю від державних гарантій, які не забезпечують гідного рівня життя.

1.3 Мінімальний прожитковий мінімум та його роль у забезпеченні життєвого рівня населення

Нормативне визначення прожиткового мінімуму закріплене у ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» [12] та у ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [13]. Прожитковий мінімум визначається як мінімальна вартісна величина набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також набору непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [12].

Прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, на якому ґрунтується загальна оцінка рівня життя в Україні та визначення критеріїв бідності. Цей соціальний стандарт є основою для основних державних соціальних гарантій, таких як мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, державна соціальна допомога, стипендії та інші види соціальної допомоги.

О.В. Тищенко щодо прожиткового мінімуму пропонує вважати, що це законодавчо встановлений мінімальний місячний дохід громадянина держави, необхідний для збереження здоров'я та підтримання достатнього життєвого рівня населення (задоволення соціальних потреб людини), виходячи із споживчих цін на продукти харчування, непродовольчі товари та послуги і вартості обов'язкових платежів і зборів [14, с. 103].

Т.В. Новосільська зазначає, що прожитковий мінімум слугує інструментом регулювання соціального розвитку, соціальної підтримки та соціального захисту населення в ринкових умовах [15, с. 176].

На думку провідних науковців США, Канади, Великої Британії, Франції, Польщі, Угорщини та Шотландії, прожитковий мінімум - це рівень споживання, достатній для виживання та підтримання нормального стану здоров'я окремої людини або сім'ї [16, с. 39].

До прожиткового мінімуму прив'язані близько 150 різних видів виплат і показників, зокрема туристичний збір, аліменти, адміністративні послуги, казначейські платежі, судовий збір, штрафи, заробітна плата, стипендії, соціальні виплати, пенсії та пільги. У цьому контексті Міністерство соціальної політики України підготувало законопроект, який пропонує не прив'язувати деякі соціальні виплати до прожиткового мінімуму. Вважається, що це дозволить акумулювати кошти і поступово підвищувати соціальні виплати для найбільш вразливих груп населення.

Відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум", прожитковий мінімум - це мінімальний набір продуктів харчування, достатній для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімальний набір непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Він визначається нормативним методом на одну особу в розрахунку на місяць та окремо для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення:

- діти віком до 6 років;
- діти віком 6-18 років;
- працездатні особи;
- особи, що втратили працездатність [12].

З урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я для відповідних соціально-демографічних груп населення розробляються набори продуктів харчування з використанням критеріїв, що базуються на

хімічному складі та енергетичній цінності продуктів харчування, які фізіологічно необхідні людському організму.

Набори непродовольчих товарів включають непродовольчі товари, що використовувалися в минулому окремими особами та домогосподарствами. Для наборів непродовольчих товарів застосовано мінімальні нормативи забезпечення одягу, взуття, предметів гігієни, лікарських засобів, засобів захисту організму людини від впливу навколишнього середовища та предметів для влаштування побуту, що застосовуються окремо для чоловіків і жінок працездатного віку, чоловіків і жінок, які втратили працездатність, дітей віком до 6 років та підлітків віком від 6 до 18 років. Ці набори враховують національні особливості України, а також помірні природно-кліматичні умови проживання. При розробці наборів споживчих товарів тривалого користування було враховано науковий підхід до термінів їх служби, фізичного та морального зносу, а також враховано реалії того часу.

В Україні прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт використовується для таких цілей:

- загальної оцінки рівня життя та визначення рівня бідності. Слугує основою для реалізації соціальної політики та розробки окремих державних соціальних програм;
- визначення мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги на дітей та сім'ю, допомоги по безробіттю, стипендій та інших соціальних виплат;
- визначення права на соціальну допомогу;
- визначення державних соціальних гарантій та стандартів обслуговування і надання послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування тощо;
- формування Державного та місцевих бюджетів України [17].

У період до повномасштабного вторгнення питання забезпечення достатнього рівня життя населення неодноразово піднімалося як один із номінальних пріоритетів соціально-економічної політики України. Однак

через соціальну чутливість питання та повільність економічного розвитку не вдалося здійснити глибокі структурні зміни в соціальній сфері, які називали протягом багатьох років. Гідний рівень життя може бути досягнутий шляхом забезпечення того, щоб різні види виплат, соціальних послуг та пільг повністю і чітко відповідали реальним потребам людей. Прожитковий мінімум як соціальна гарантія відіграє особливу роль у цьому контексті. Зокрема, формування прожиткового мінімуму має велике значення, оскільки він є базовим соціальним стандартом держави та ефективним інструментом для скорочення бідності.

На противагу затвердженому нормативному методу, в Україні використовується ресурсний метод. Це означає, що розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму визначається динамікою економічних показників і фінансовими можливостями бюджету. Іншими словами, прожитковий мінімум затверджується не виходячи з соціальної забезпеченості, а виходячи з фінансових можливостей держави. Це означає, що темпи зростання прожиткового мінімуму обмежуються, якщо не вистачає ресурсів для покриття соціальних виплат і заробітної плати працівників бюджетної сфери, від яких відповідно коригується і залежить бюджет. Таким чином, в Україні паралельно існують два різні розміри прожиткового мінімуму: 1) прожитковий мінімум, що законодавчо встановлюється на кожен відповідний рік законом про Державний бюджет України; 2) фактичний, що розраховується щомісяця Міністерством соціальної політики (за методикою розрахунку споживчого кошика) з метою моніторингу динаміки рівня життя. Різниця між фактичним прожитковим мінімумом та прожитковим мінімумом, встановленим законом, є більш ніж двократною [18].

Отже, прожитковий мінімум у забезпеченні життєвого рівня населення має роль базового державного соціального стандарту та використовується для загальної оцінки рівня життя, визначення рівня бідності, встановлення розмірів мінімальної зарплати, пенсії, соціальних допомог тощо. Прожитковий мінімум є важливим інструментом соціальної політики, але він

не є єдиним показником рівня життя. Досягнення гідного рівня життя населення потребує комплексного підходу, що включає не лише прожитковий мінімум, але й інші види допомог, соціальних послуг та пільг.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз динаміки та структури доходів населення України

Доходи населення є однією з найважливіших характеристик соціально-економічного розвитку країни. Вони визначають рівень життя, добробут населення, можливості для інвестицій та заощаджень, а також впливають на споживчу поведінку громадян. Аналіз динаміки та структури доходів населення України є актуальним завданням, оскільки дозволяє виявити тенденції та закономірності у зміні рівня доходів, визначити фактори, що впливають на ці зміни, а також оцінити нерівність у розподілі доходів серед різних соціальних груп. Україна, як країна з перехідною економікою, зазнає значних змін у економічній структурі та соціальних відносинах. В останні десятиліття вона проходила через серії економічних криз, реформ та змін у державній політиці, що суттєво вплинуло на добробут населення. Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [21] обмежує статистичні дані та фінансову звітність з початку повномасштабної війни, тому цілком оцінити динаміку та структуру доходів населення України на жаль неможливо. На рис. 2.1 проаналізуємо доходи населення України.

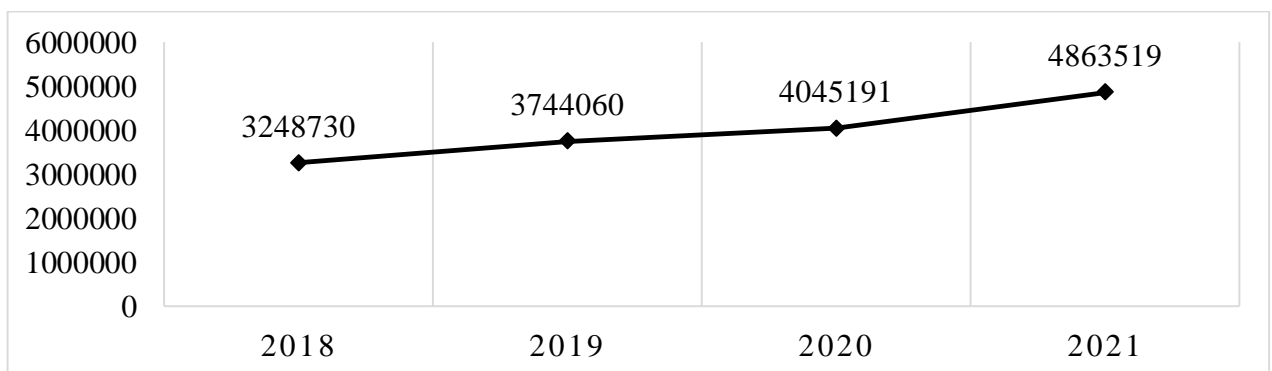

Рис. 2.1 Доходи населення України за 2018-2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [22]

Дані рис. 2.1 свідчать про стабільне зростання доходів, що є позитивною тенденцією, яка вказує на покращення економічної ситуації та добробуту населення. В табл. 2.1 наведено структуру цих доходів.

Таблиця 2.1

Структура доходів населення України за 2018-2021 рр., млн грн

	2018	2019	2020	2021	2021 до 2020, %
заробітна плата	1 529 367	1 758 588	1 832 294	2 211 720	120,7
прибуток та змішаний дохід	572 065	678 217	740 334	964 851	130,3
дохід від власності, одержаний	91 164	117 003	104 986	107 241	102,1
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	1 056 134	1 190 252	1 367 577	1 579 707	115,5

Джерело: побудовано автором за даними [22]

За даними табл. 2.1 можемо зробити висновок про те, що у структурі доходів населення переважає заробітна плата, її динаміка за аналізований період зросла на 30,9%, наступним джерелом доходу населення є соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти зі зростанням динаміки на 49,8%, прибуток та змішаний дохід у структурі доходів населення зріс на 68,7%, дохід від власності у структурі доходів населення зріс на 17,6%. На рис. 2.2 порівнюємо мінімальну заробітну плату та середню заробітну плату.

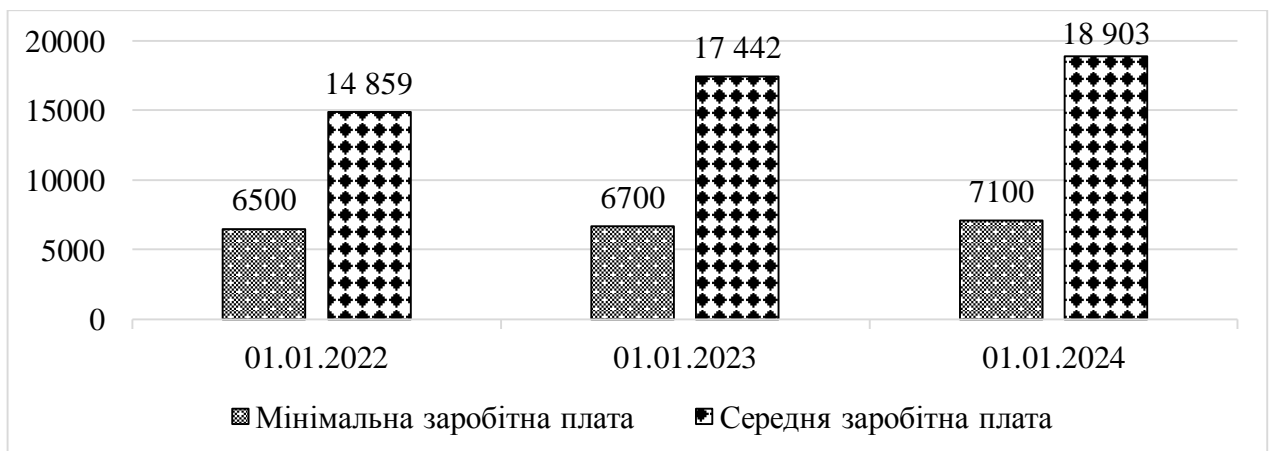

Рис. 2.2 Динаміка мінімальної заробітної плати та середньої заробітної плати за 2022-2024 рр., грн

Джерело: побудовано автором за даними [23; 24; 25]

Отже, за даними рис. 2.2 можемо зробити наступні висновки: середня заробітна плата у 2022 році була більшою за мінімальну заробітну плату на 55,5%, у 2023 році на 61,6%, у I кварталі 2024 року на 62,4%. Зростання заробітної плати в Україні відстає від рівня інфляції, що призводить до зниження реального доходу населення.

Враховуючи інфляцію, реальний дохід, який відображає загальний рівень зростання цін, стає більш об'єктивним показником добробуту населення. На рис. 2.3 наведено реальний та наявний дохід.

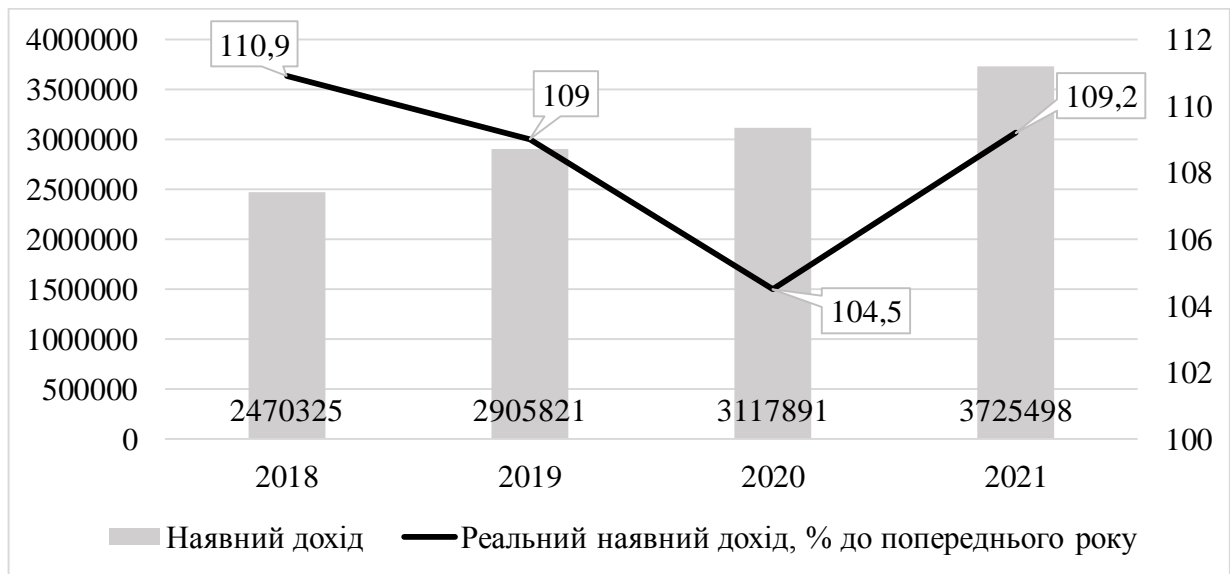

Рис. 2.3 Динаміка номінального та реального наявного доходу за 2018-2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [22]

Отже, за даними рис. 2.3 можемо зробити наступні висновки: номінальний дохід стабільно зростає протягом аналізованого періоду, що вказує на загальне підвищення доходів населення в абсолютних величинах. Реальний наявний дохід демонструє позитивні зміни у 2018 та 2019 роках, проте у 2020 році спостерігається зниження темпів зростання до 104,5%. У 2021 році темпи зростання реального наявного доходу відновились і склали 109,2%. Загалом, аналіз динаміки номінального та реального наявного доходу свідчить про зростання доходів населення України, але також підкреслює

важливість контролю за інфляцією та іншими економічними факторами, що можуть впливати на реальний дохід.

В табл. 2.2 наведено структуру доходів населення за місцем проживання.

Таблиця 2.2

Динаміка та структура доходів населення України за місцем проживання за 2020-2021 рр.

Структура доходів	2020		2021	
	у міській місцевості	у сільській місцевості	у міській місцевості	у сільській місцевості
Оплата праці	66,1	51,7	67,6	53,5
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,3	5,6	6,5	4,9
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	0,2	7,5	0,2	8,9
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою	21,5	24,5	20,5	23,1
Грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	5,9	10,7	5,2	9,6

Джерелом побудовано автором за даними [22]

За даними табл. 2.2 можемо зробити наступні висновки: доходи населення від оплати праці у міській місцевості зросли на 2,3%, у сільській місцевості – на 3,5%, доходи населення від доходів підприємницької діяльності та самозайнятості у міській місцевості зросли на 3,2%, у сільській місцевості скоротились на 12,5%, доходи населення від продажу сільськогосподарської продукції у міській місцевості залишились незмінними, у сільській місцевості зросли на 18,7%, доходи населення у міській місцевості від пенсій, стипендій, допомог та субсидій скоротились на 4,6%, у сільській місцевості скоротились на 5,7%, доходи населення від грошової допомоги від родичів, інших осіб та інших грошових доходів скоротились на 11,9%, у сільській місцевості на 10,3%.

Отже, найбільшим джерелом доходу протягом аналізованого періоду була заробітна плата, її динаміка зросла на 30,9%. Зростання заробітної плати відставало від рівня інфляції, що призводило до зниження реального доходу населення. Середня заробітна плата у 2022 році була більшою за мінімальну на 55,5%, у 2023 році на 61,6%, у I кварталі 2024 року на 62,4%. Доходи населення у міській місцевості в цілому вищі, ніж у сільській.

2.2 Вплив війни на доходи населення

Одним із перших показників, який суттєво змінюється під час війни, є рівень безробіття. Військові дії часто призводять до закриття підприємств, зменшення інвестицій і, як наслідок, втрати робочих місць. В табл. 2.3 наведено рівень безробіття населення та частка тих, хто економить на їжі з початку повномасштабної війни.

Таблиця 2.3

Рівень безробіття та частка тих, хто економить на їжі за 2022-травень 2024

рр., %

	2022		2023		2024	
	Рівень безробіття	Частка тих, хто економить на їжі	Рівень безробіття	Частка тих, хто економить на їжі	Рівень безробіття	Частка тих, хто економить на їжі
січень	10,5	15,9	21,6	19	17	19,2
лютий	8,6	11,4	24,2	22	20,9	21,1
березень	29,5	22,1	20,5	24,1	13,7	23,2
квітень	27,2	22,8	20,8	20	16,8	17,9
травень	30,7	30,3	17,7	22,9	15,3	17,4
червень	26	26,6	21,4	26,4	-	-
липень	28,2	26,7	16,6	23	-	-
серпень	26	22,2	15,1	20,8	-	-
вересень	21,5	19,4	15,9	24,7	-	-
жовтень	22,9	21,9	18,4	21,5	-	-
листопад	19,7	21,7	20	17,7	-	-
грудень	22,3	22,7	16,1	23,1	-	-

Джерело: побудовано автором за даними [26]

За даними табл. 2.3 можемо зробити наступні висновки: рівень безробіття та частка тих, хто економить на їжі, різко зросли після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року. Це зростання пов'язано з руйнуванням інфраструктури, втратою робочих місць та переміщенням людей.

Внаслідок війни зростає безробіття та падають доходи – багато підприємств закрилися або скоротили свою діяльність, що призвело до втрати робочих місць та значного падіння доходів населення; знижується купівельна спроможність – через інфляцію реальні доходи людей знецінюються, адже на ті ж самі гроші можна купити менше товарів та послуг; зменшуються обсяги накопичених активів – вартість нерухомості, цінних паперів та інших активів значно знизилася, що призвело до втрати заощаджень багатьма людьми. Національна економіка зазнала значних втрат – у 2022 році реальний ВВП України скоротився на 29,2%, що є одним з найгірших показників у світі, 13,5 млн людей змушені були покинути свої домівки та стати переселенцями, більше 7 млн людей опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення. Ситуація складна та постійно змінюється. Відновлення економіки потребуватиме значного часу та ресурсів [27]. На рис. 2.4 наведено рівень бідності населення України.

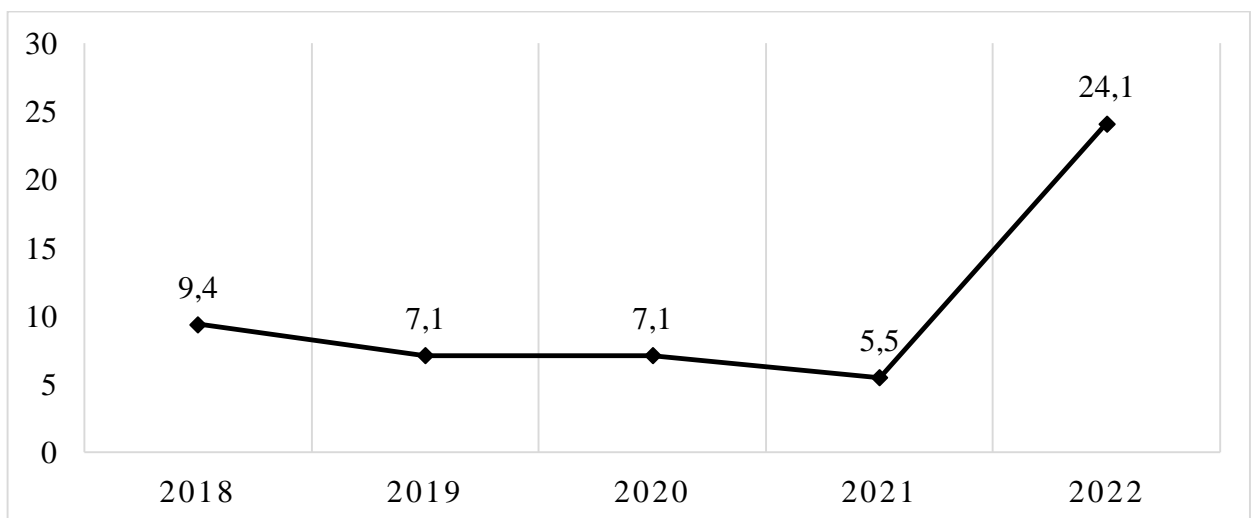

Рис. 2.4 Рівень бідності населення України за 2018-2022 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [28]

За даними рис. 2.4 рівень бідності населення України мав тенденцію до зростання. Різке зростання у 2022 році пов'язане з початком повномасштабної війни в Україні.

Згідно з оглядом Світового банку, в Україні спостерігається покращення ситуації з доходами населення. Ключовими моментами є зростання номінальної заробітної плати – в останньому кварталі 2023 року номінальна заробітна плата в Україні випередила рівень інфляції, що свідчить про реальне зростання доходів; збільшення соціальних трансфертів – у реальному вираженні також спостерігається зростання соціальних трансфертів, що позитивно впливає на доходи вразливих верств населення. Однак, попри ці покращення, більшість українців відчувають фінансові труднощі – 70% домогосподарств вважають, що їхнє фінансове становище погіршилося за останні два роки, що є поєднанням декількох факторів: високий рівень невизначеності – війна та її наслідки створюють значну невизначеність щодо майбутнього, що негативно впливає на емоційний стан людей та їхні плани; високі ціни – після періоду інфляції ціни на багато товарів та послуг залишаються високими, що робить життя для багатьох людей дорогим; відсутність заощаджень – війна призвела до втрати заощаджень багатьох людей, що робить їх більш вразливими до фінансових труднощів; втрата майна – значна кількість людей через війну втратили своє майно, що також негативно вплинуло на їхнє фінансове становище.

Згідно з даними Державної служби статистики, реальні доходи українців у 2022 році відчули значний вплив інфляції та скоротилися на 14,1%. Проте, у 2023 році спостерігалось зростання номінальної заробітної плати – середня зарплата за рік склала 17,44 тис. гривень, номінальна зарплата штатних працівників продемонструвала річне зростання на понад 17% у порівнянні з 2022 роком. Однак, інфляція також зросла – середньорічний рівень інфляції становив майже 13%. За інформацією Національного банку, у 2023 році доходи населення України демонструють зростання – номінальне зростання

доходів склало 17%, з урахуванням інфляції, реальне зростання доходів сягнуло 3,5% [29].

Згідно з Макроекономічним та монетарним оглядом Національного банку України за березень 2024 року, доходи українців під час війни демонструють стійке зростання. Цей тренд обумовлений двома головними чинниками: збільшенням заробітної плати в приватному секторі – НБУ зафіксував зростання зарплат у приватних компаніях, що частково нівелює падіння доходів, спричинене воєнними діями та втратою роботи в деяких галузях економіки; індексація пенсійних виплат – державна індексація пенсій також сприяє зростанню доходів пенсіонерів [30]. Оскільки офіційні дані Державної служби статистики наразі недоступні, Національний банк України використовує альтернативні методи для оцінки доходів населення: середній розмір пенсії; розмір середньої зарплати для нарахування пенсії від Пенсійного фонду; єдиний соціальний внесок (ЄСВ) загальний; ЄСВ приватного сектору; податок на доходи приватних осіб [31].

Очікується, що у 2024 році середня заробітна плата становитиме 21 809 гривень, а скоригована на інфляцію зросте на 8,5%. Крім того, уряд очікує, що середня заробітна плата становитиме 25 732 гривень у 2025 році та 30 260 гривень у 2026 році. Якщо брати прогнозний курс МВФ, доларова середня заробітна плата українців у 2024 році становитиме 527 доларів та перевищить рівень довоєнного 2021 року (514 доларів). У 2025 році вона становитиме 559 доларів, у 2026 році - 619 доларів [32].

Таким чином, вважаємо за необхідне порівняти середній розмір призначеної місячної пенсії на рис. 2.5. Пенсії за віком надаються особам, які досягли певного віку та мають необхідний страховий стаж. Ця категорія пенсіонерів отримує виплати на основі внесків, здійснених протягом трудового життя. Пенсії по інвалідності, у свою чергу, призначаються особам, які через стан здоров'я втратили працездатність і не можуть забезпечувати себе самостійно.

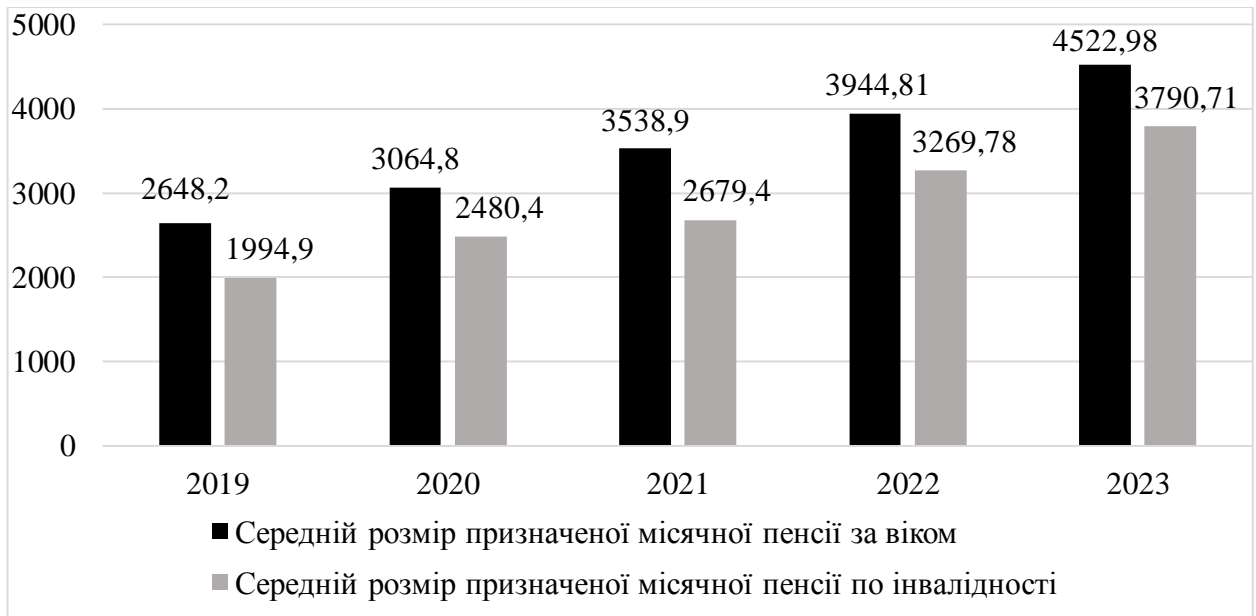

Рис. 2.5 Середній розмір призначеної місячної пенсії з віком та по інвалідності за 2019-2023 рр., грн

Джерело: побудовано автором за даними [33]

Згідно з даними рис. 2.5, середній розмір призначеної місячної пенсії зростає за весь аналізований період, а у 2023 році зріс вище, ніж зазвичай через індексацію пенсій для всіх пенсіонерів.

Отже, рівень безробіття та частка тих, хто економить на їжі, різко зросли після початку повномасштабної війни в Україні. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. Номінальна заробітна плата в останньому кварталі 2023 року зросла, випередивши інфляцію, проте 70% домогосподарств вважають, що їхнє фінансове становище стало гірше, ніж два роки тому. Реальні доходи в 2022 році впали на 14,1%, враховуючи інфляцію.

2.3 Проблеми та перспективи розвитку ринку праці

Ринок праці – це складна система, яка постійно змінюється під впливом економічних, соціальних, технологічних та політичних факторів. Найпоширенішими проблемами розвитку ринку праці є зміна структури

зайнятості та безробіття, значне скорочення зайнятості. В табл. 2.4 наведено кількість внутрішньо переміщених осіб, які мають статус безробітних.

Таблиця 2.4

Кількість внутрішньо переміщених осіб, які мають статус безробітних на 1 січня за 2022-2024 рр., за віковими групами, осіб

	2022	2023	2024
Кількість внутрішньо переміщених осіб, які мають статус безробітного, осіб	48 454	127 439	131 486
у тому числі за віковими групами			
15-24 роки	2 588	9 223	8 034
25-29 років	4 855	11 369	10 288
30-39 років	13 807	38 181	36 252
40-49 років	12 418	32 376	34 982
50-59 років	9 911	26 615	28 930
60 років і старші	4 792	9 415	12 787

Джерело: побудовано автором за даними [34]

Таким чином, за даними табл. 2.4 можемо зробити наступні висновки: за аналізований період чисельність внутрішньо переміщених осіб, які мають статус безробітного зросла 171,4%, у віці 15-24 роки на 210,4%, у віці 25-29 років зросла на 111,9%, у віці 30-39 зросла на 162,6%, у віці 40-49 років зросла на 181,7%, у віці 50-59 років зросла на 191,9%, у віці 60 років і старше зросла на 166,8%.

Найбільш значущою зміною на ринку праці України у 2022 р. стало істотне скорочення зайнятості. Це відбулось унаслідок припинення діяльності значної кількості підприємств, а також скорочення зайнятості з економічних причин на підприємствах, які продовжували діяльність. Протягом 2022 р. ситуація зі скороченням зайнятості на працюючих підприємствах істотно погіршилась (див. рис. 2.6).

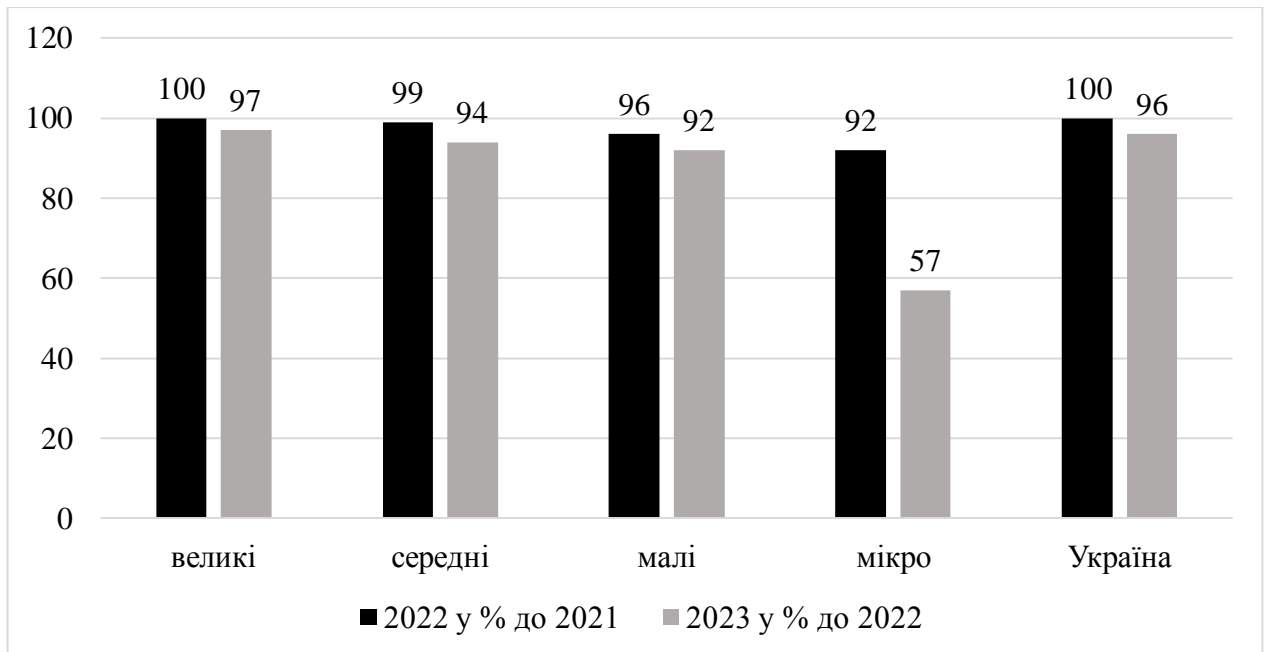

Рис. 2.6 Чисельність працівників за розміром підприємств за 2022-2023 рр., % до попереднього року

Джерело: побудовано автором за даними [35]

За даними рис. 2.6 можемо зробити висновки, що з початку війни в Україні підприємства, які не припинили свою роботу, загалом скоротили до 5% персоналу, це скорочення торкнулося всіх сегментів підприємств, незалежно від їх розміру. Найбільше постраждали мікропідприємства – у них порівняно з початком року чисельність працівників скоротилася на 53%. Ситуація на великих підприємствах краща – там скорочення чисельності працівників не перевищило 4%, середні та малі підприємства втратили відповідно 6 та 8% персоналу.

"Центр прикладних досліджень" у партнерстві з "Економічною правдою" за підтримки "Центру міжнародного приватного підприємництва" (CIRE) провели дослідження "Майбутнє української робочої сили" [36]. За результатами цього дослідження було виявлено ряд тривожних тенденцій, пов'язаних зі зростанням тінізації ринку праці в Україні, серед яких: зростання кількості людей, які працюють без трудових договорів, отримуючи "зарплату в конвертах", що позбавляє їх соціальних гарантій, таких як лікарняні, пенсії

та допомога по безробіттю, а також не зараховується до їх трудового стажу; запровадження вимоги для чоловіків віком від 18 до 60 років реєструватися у військкоматах для офіційного працевлаштування призвело до того, що багато людей стали шукати неофіційну роботу, щоб уникнути мобілізації; за оцінками Державної служби зайнятості України, станом на березень 2023 року близько 3 мільйонів людей працювали без офіційного оформлення, що становить понад 20% працездатного населення країни [37]. На рис. 2.7 наведено частку підприємств, які наймали й були готові наймати представників вразливих груп населення.

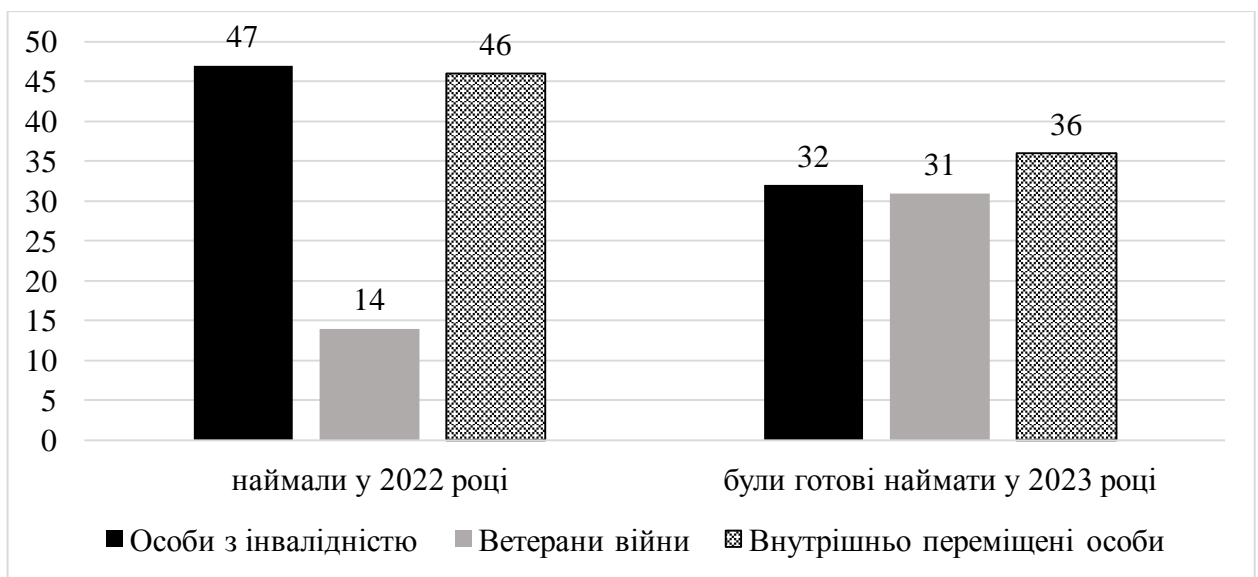

Рис. 2.7 Частка підприємств, які наймали й були готові наймати представників вразливих груп населення у 2022-2023 рр., % від загальної кількості підприємств

Джерело: побудовано автором за даними [35]

За даними рис. 2.7 можемо зробити висновки про те, що частка підприємств, які наймали та були готові наймати осіб з інвалідністю скоротилась на 31,9%, ветеранів війни зросла на 121,4%, внутрішньо переміщених осіб скоротилась на 21,7%.

Отже, серед проблем та перспектив розвитку ринку праці в Україні можемо виділити наступне: кількість безробітних, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, значно зросла за останні роки, найбільше зростання

спостерігається серед молоді віком 15-24 роки. Багато підприємств скоротили або припинили діяльність через війну, що призвело до значного скорочення робочих місць, скорочення торкнулося всіх секторів економіки, але найбільше постраждали малі та мікропідприємства. Незважаючи на деякі позитивні зрушення щодо працевлаштування вразливих груп населення, роботодавці не завжди готові наймати представників цих груп.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ТА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1 Державна політика у сфері регулювання доходів населення

Державна політика у сфері регулювання доходів населення є ключовим елементом соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Вона відіграє вирішальну роль у забезпеченні економічної стабільності, соціальної справедливості та підвищенні добробуту громадян. У контексті глобалізації та змін на ринку праці, ефективне регулювання доходів населення стає все більш актуальним завданням для державних інституцій.

Основною метою державної політики у цій сфері є забезпечення гідного рівня життя для всіх верств населення, зменшення соціальної нерівності та створення умов для стійкого економічного зростання. Для досягнення цих цілей держава використовує широкий спектр інструментів, включаючи податкову та бюджетну політику, регулювання заробітної плати, систему соціальних виплат та допомог, а також заходи, спрямовані на підтримку зайнятості та розвитку людського капіталу.

В умовах економічних викликів, таких як інфляція, безробіття та нерівність доходів, ефективне управління доходами населення набуває особливої важливості, що вимагає комплексного підходу та координації між різними секторами економіки, а також тісної співпраці між урядом, бізнесом та громадянським суспільством.

В Україні тривають значні трансформації, що стосуються й економічної сфери. Наближаючись до членства в Європейському Союзі, українська держава стає офіційним кандидатом до вступу. Ми спостерігаємо, що суспільства країн ЄС значною мірою інноваційні, і українське суспільство також поступово набуває рис інноваційності. Введення електронних документів слугує яскравим тому прикладом. Проте, наше суспільство

характеризується глибокою диференціацією за рівнем матеріального забезпечення різних верств, прошарків та груп населення. Розрив у доходах між найбагатшими та найбіднішими верствами населення за останні кілька років зріс з 4 до 15 разів [38]. В Україні мільйони людей живуть з доходами, що не сягають середнього рівня, опинившись за межею бідності. На жаль, повномасштабна агресія Росії проти України лише поглибила цю проблему.

До групи незаможних громадян, насамперед, належать особи з частковою або повною непрацездатністю, багато з яких не мають близьких родичів, а також пенсіонери, особи з інвалідністю, багатодітні та неблагополучні родини, самотні люди похилого віку. Ця ситуація, природно, викликає занепокоєння мільйонів людей, що змушує сучасну політичну владу вживати заходів. Регулювання рівня життя населення є одним з основних напрямків діяльності урядів світу в інноваційному суспільстві. Цей процес здійснюється різними методами, з різною віддачею й не однаковими наслідками [38].

Індексація та компенсація є двома основними методами регулювання рівня життя населення в умовах зростання цін. Індексація має на меті частково або повністю відшкодувати втрати купівельної спроможності населення через інфляцію. Вона здійснюється шляхом коригування доходів громадян відповідно до зростання рівня цін. Як правило, індексації підлягають заробітна плата, пенсії, допомоги, стипендії, інші види соціальних виплат, за винятком одноразових. Не підлягають індексації доходи від власності (акцій, паїв, нерухомості).

Ще одним методом регулювання рівня життя населення є компенсація. Цей метод полягає у відшкодуванні органами влади витрат населення, які виникли внаслідок: підвищення цін, міжнаціональних конфліктів, стихійних лих (землетрусу, повені тощо). На відміну від індексації, компенсація не передбачає постійної, систематичної підтримки людей. Виконавчі органи влади надають таку соціальну допомогу виключно у випадку наявності фінансових можливостей.

Держава вживає низку заходів для соціального захисту малозабезпечених громадян. До найважливіших з них належать:

- пільгове оподаткування;
- надання безкоштовних або пільгових послуг;
- фінансова допомога [38].

У вирішенні проблеми матеріального забезпечення соціально вразливих груп населення в інноваційному суспільстві особливого значення набувають специфічні заходи. До таких заходів належать благодійні та волонтерські дії, розвиток добровільного страхування, продаж у кредит об'єктів тривалого використання для малозабезпечених верств населення, безкоштовне (або пільгове) надання земельних ділянок, адресна допомога незаможним групам і родинам, об'єднання фінансової та натуральної допомоги тощо. Хоча всі ці заходи завжди важливі в інноваційному суспільстві, вони особливо актуальні під час кризових станів, тому їх слід максимально використовувати в нашій країні в теперішній час. Так як наразі українська держава не в змозі забезпечити всеохоплюючу підтримку всім потрібним групам населення, розвиток вітчизняної добродійності в соціальній підтримці незаможних набуває реального значення в сучасному інноваційному суспільстві [38].

Розглянемо досвід Швеції та Німеччини, які мають результативну систему соціального захисту окремих категорій населення. Обидві країни майже одночасно законодавчо затвердили сферу соціального захисту населення. Моделі соціального захисту населення обох країн значно різняться. У Німеччині застосовується континентальна модель соціального захисту, основою якої є соціальне страхування. Швеція застосовує скандинавську модель, засновану на ідеології «Домівка для народу», основним принципом якої є універсальність, тобто охоплення всіх верств населення. Кожен громадянин, незалежно від свого соціального статусу, бере участь в його фінансуванні і вносить відповідний внесок у свій дохід. Держава бере на себе функцію перерозподілу соціальних допомог від заможних людей до найбільш вразливих категорій населення. Україні необхідно застосувати найкращий

досвід із світових моделей соціального захисту певних категорій населення. В табл. 3.1 наведено основні складові систем соціального захисту певних категорій населення Швеції, Німеччини та України.

Таблиця 3.1

Основні складові систем соціального захисту певних категорій населення
України, Швеції та Німеччини

Україна	Швеція	Німеччина
-	Діє соціально-економічна модель «Народна домівка».	Діє соціально-економічна модель «Добробут для всіх і соціальна справедливість».
Розпорошена і не систематизована законодавча база.	Кодифікована і систематизована законодавча база	Кодифікована і систематизована законодавча база
Поділ соціальної системи на соціальне страхування і соціальні допомоги.	Поділ соціальної системи на соціальне страхування і соціальні допомоги. Акцент на ліквідацію безробіття і вирівнювання прибутків.	Поділ соціальної системи на соціальне страхування і соціальні допомоги. Соціальне законодавство виділено законодавчою і судовою гілкою.
Встановлено 85 пільгових категорій населення, призначається близько 12допомог. Надаються субсидії населенню на оплату житлово-комунальних послуг.	Пільгові категорії відсутні – дотримується принцип рівності, але особлива увага приділяється пенсіонерам і інвалідам. Соціальні послуги можуть надавати недержавні установи. Надаються субсидії населенню.	Пільгові категорії відсутні – основний акцент на соціальне страхування. Установи соцстрахування недержавні і некомерційні, мають юридичний статус публічно-правових корпорацій.
Затверджений мінімум страхових внесків. Значне ухилення населення від оподаткування (від 40% до 60%).	Затверджений мінімум страхових внесків. Престижність декларування своїх доходів.	Затверджений мінімум страхових внесків. Широка реклама соціального страхування, висока податкова дисципліна.

Джерело: побудовано автором за даними [39; 40; 41]

Зважаючи на те, що заробітна плата є першочерговим джерелом доходу для більшості людей, вкрай важливо проаналізувати державну політику регулювання оплати праці в Україні. Наразі найгострішою проблемою у соціально-економічних відносинах, на нашу думку, є значна розбіжність між високою вартістю життя та низьким рівнем оплати праці. Специфічною рисою українських реалій також є те, що певна частка працездатного населення,

включаючи висококваліфікованих фахівців, відноситься до категорії бідних саме через низький рівень доходів від трудової діяльності. Це означає, що, навіть маючи роботу, людина фактично не може забезпечити себе на ті кошти, які їй виплачує держава або роботодавець [42].

Світова практика свідчить про те, що державне втручання у сферу оплати праці за допомогою дієвих інструментів, таких як податкові механізми та державні гарантії, є вкрай необхідними. На жаль, реформування української економіки продемонструвало негативні наслідки фактичного самоусунення держави від виконання своїх функцій у сфері гарантування гідної оплати праці, а також використання неоднозначних систем оподаткування. Важливим елементом державного регулювання оплати праці виступає податкова система, яка може суттєво впливати на фонд оплати праці підприємств. В українських реаліях назріла гостра потреба у застосуванні методів, які б збалансували процеси накопичення та споживання, стримуючи нераціональне "проїдання" доходів компаніями.

Аналіз практики зарубіжних країн свідчить про існування різних методів оподаткування коштів, спрямованих на оплату праці:

- у Болгарії застосовується система оподаткування доходу, що залежить від приросту фонду оплати праці;
- в Угорщині використовується податок на річну заробітну плату;
- у Польщі застосовується трирівнева система нарахувань, що регулює податок на понаднормативну заробітну плату та премії;
- у Чехії використовується податкове регулювання фонду оплати праці [43].

Ситуація з оплатою праці в Україні сьогодні характеризується низкою проблем та суперечностей, які потребують невідкладного вирішення. Занижений рівень заробітної плати став однією з головних причин скорочення попиту на товари та послуги, що негативно впливає на розвиток економіки загалом, що в свою чергу, призводить до підриву довіри суспільства до влади та поширення зневіри в майбутньому. Тому одним із пріоритетних завдань

держави має стати стимулювання внутрішнього споживання шляхом підвищення купівельної спроможності населення.

Таким чином, зростання заробітної плати в Україні має стати ключовим пріоритетом державної політики. Це не просто питання справедливої винагороди за працю, а й потужний стимул для всебічного розвитку вітчизняної економіки.

3.2 Боротьба з тіньовою економікою та легалізація доходів

Тіньова економіка, яка включає в себе всі види нелегальної економічної діяльності, залишається серйозною проблемою для багатьох країн, включаючи Україну. Нелегальний обіг товарів та послуг, ухилення від сплати податків та інші форми економічних правопорушень підривають фінансову стабільність держави, знижують ефективність економічних реформ і сприяють корупції. Легалізація доходів, отриманих у тіньовому секторі, є важливим елементом боротьби з цими негативними явищами та сприяє підвищенню прозорості економіки, збільшенню державних доходів і зміцненню довіри до економічної системи.

Поширення тіньової економіки становить серйозну загрозу для ефективного функціонування національної економіки. Тіньова зайнятість та тіньові фінансові потоки наразі визнаються одними з найгостріших проблем як на глобальному, так і на національному рівнях. До основних інструментів, які використовуються для приховування фінансових потоків, належать:

- мінімізація податкових зобов'язань – платники податків свідомо занижують свої доходи або використовують незаконні схеми, щоб уникнути сплати податків;
- ухилення від сплати податків – невиконання податкових зобов'язань через ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом приховування походження незаконно отриманих коштів та надання їм статусу легальних;

- виведення коштів за межі України – незаконне переміщення коштів за кордон з метою уникнення оподаткування або контролю з боку державних органів.

Тіньова економіка пронизує всі сфери життя суспільства, негативно впливаючи на його соціально-економічний розвиток. Ігнорування тіньового сектору робить неможливим проведення об'єктивного економічного аналізу та прийняття ефективних управлінських рішень на макро-, мезо- та мікрорівнях. Поширення тіньової економіки суттєво підриває дієвість державної політики, а в деяких випадках робить неможливим ринкове регулювання економіки за допомогою грошово-кредитної та податкової політик. В Україні для оцінки рівня тіньової економіки розроблено Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки [44], які пропонують використовувати такі методи: «витрати населення – роздрібний товарооборот» - порівняння витрат населення з обсягами роздрібною товарообігу; фінансовий – аналіз розбіжностей між обсягами готівки в обігу та обсягами безготівкових розрахунків; монетарний – порівняння темпів зростання номінального та реального ВВП; електричний – аналіз співвідношення обсягів споживання електроенергії та офіційно зареєстрованого економічного обороту. Застосування цих методів дозволяє отримати уявлення про масштаби тіньової економіки, її вплив на різні сфери життя суспільства та визначити пріоритетні напрямки для її подолання.

Метод збитковості підприємств використовується для оцінки мінімального та максимального рівнів тіньової економіки. Згідно з затвердженими рекомендаціями, за останні роки тіньовий сектор української економіки дещо скоротився і коливається в межах 30-35% офіційного ВВП. Отримані результати підтверджують зміни розміру ВВП та динаміку тіньової економіки. Варто зазначити, що тіньовий сектор становить близько половини всієї економіки України і забезпечує роботою, доходом та соціальною підтримкою мільйони українців. Прості заборони та спроби придушити тіньову діяльність не дають бажаного результату. Одна з причин полягає в

тому, що цей спосіб ведення бізнесу та отримання доходів дає владі додатковий інструмент впливу для забезпечення політичної лояльності та економічної підтримки. Це, в свою чергу, робить владу менш зацікавленою у створенні більш прозорого економічного середовища.

У 2010 році частка тіньової економіки становила 36% офіційного ВВП. У 2011 році він впав до 30% і залишався на рівні 30% з 2012 по 2013 роки. Частка тіньової економіки зросла до 36% у 2014 році, 35% у 2015 році, 33% у 2016 році, 32% у 2017 році, 29% у 2018 році та 30% у 2019 році. Масштаби тіньової економіки зросли у 2021 році порівняно з 2020 роком на 2 відсоткові пункти та досягли 32% ВВП (рис. 3.1). На фоні зростання світових ринкових цін на сировину (енергоносії та сільськогосподарську продукцію) рівень тіньової економіки у 2021 році дещо зріс, що дозволило бізнесу знизити ризики втрати обмежених ресурсів за умов підвищення витрат виробництва. З метою створення сприятливих умов та зміцнення інституційної бази в Україні доцільно підвищити рівень захисту прав власності та ліквідності на фондовому ринку, рівень захисту прав інвесторів, здатність регуляторів реагувати на ринкові зловживання, рівень судової системи та знизити рівень корупції [45].

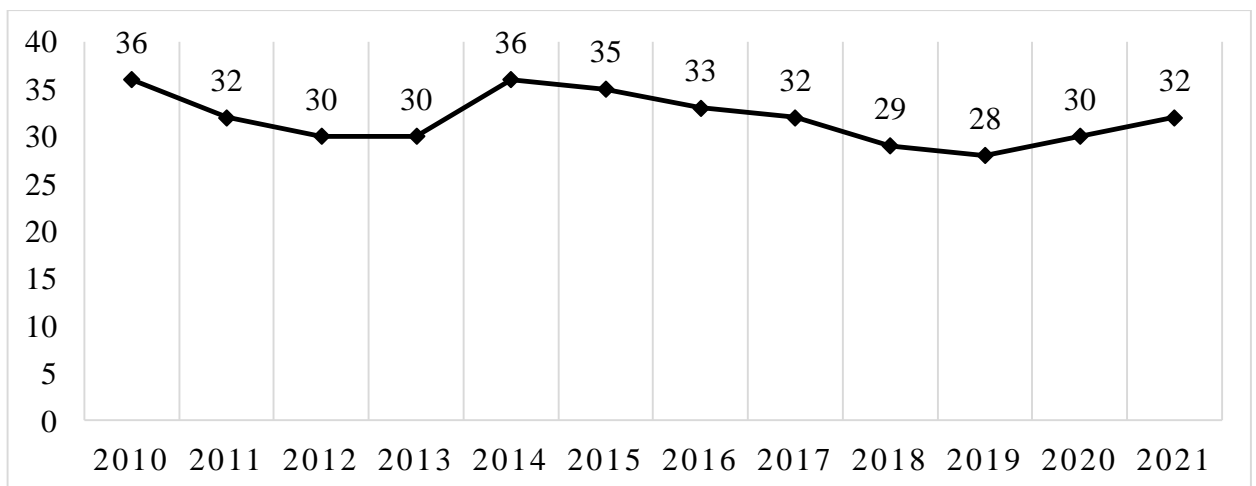

Рис. 3.1 Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП

Джерело: побудовано автором за даними [45]

Під час повномасштабної війни частка тіньової економіки не зменшилася. За різними оцінками, її частка залишається на рівні 20-30% ВВП. Експерти "Економічної експертної платформи" провели дослідження, яке показало, що за перші три квартали 2023 року: 6-12% автомобільного палива продавалося без сплати податків та акцизів; 13-23% тютюнових виробів реалізовувалося без сплати акцизів; 30-47% алкоголю продавалося без сплати акцизів. Несплата акцизів та ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб через "зарплати в конвертах" призводять до щорічного дефіциту бюджету в розмірі 200 млрд грн. У 2022 році масштаби маніпуляцій з податковими накладними сягнули 18 млрд грн, фіктивного податкового кредиту – 16 млрд грн, а "сірого" імпорту та контрабанди – майже 100 млрд грн [46].

Поширення тіньової економіки в умовах трансформаційного суспільства стає серйозною загрозою для національних інтересів та безпеки України. Це явище веде до макроекономічних дисбалансів, структурних змін в економіці, загроз національній безпеці економіки України, що породжує об'єктивну необхідність розробки теоретико-методологічних концепцій практичної реалізації шляхів і способів визначення економіки в умовах трансформаційного суспільства. Часто ігнорування та недооцінка величини тіньової економіки призводить до серйозних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових показників і, відповідно, у реалізації економічної політики.

Розвиток тіньової економіки є об'єктивним наслідком неефективності стратегії економічного розвитку України. Подолавши перешкоди економічного занепаду, Україна зможе стати членом ЄС, оскільки це одна із вимог вступу. Членство у ЄС дасть можливість збільшити експорт України до країн ЄС та відкриє ряд нових пілг для бізнесу. Повномасштабна російсько-українська війна створила сильний та водночас негативний вплив на економіку України та падіння рівня життя населення, при чому частка тіньової економіки суттєво зросла.

Програма USAID RANG пропонує комплексний план заходів, спрямованих на подолання тіньової економіки в Україні. Цей план включає:

- зниження податкового навантаження;
- оптимізацію процесу відшкодування ПДВ;
- впровадження відкритих публічних торгів до державних та місцевих закупівель;
- максимальне відокремлення держави від бізнесу;
- реформування судової та правоохоронної системи;
- формування ефективної національної програми боротьби з організованою злочинністю;
- удосконалення моделей електронного урядування;
- сприяння поширенню безготівкових розрахунків;
- підвищення прозорості діяльності фінансових регуляторів;
- розроблення ефективної системи повернення за кордон коштів і активів, отриманих злочинним шляхом;
- введення податку на виведений капітал тощо [47].

Для стримування розвитку тіньової економіки в Україні необхідно вжити низку заходів, у тому числі сприяти розвитку бізнес-середовищу, посилити боротьбу з незаконною діяльністю та корупцією та подальше відродження економічних секторів країни. Зі зростанням тіньових економічних відносин у суспільстві грубо порушується принцип верховенства права та виникають макроекономічні диспропорції та структурні зміни соціально-економічного розвитку, які створюють загрозу національним інтересам України.

Щоб детінізувати економіку, державі слід стимулювати легальну господарську діяльність, враховуючи інтереси підприємців. Це передбачає комплексний підхід, який зменшить тіньовий сектор – усунення причин і умов для тіньової діяльності, запобігання легалізації коштів, здобутих незаконно; створить сприятливі умови для ведення бізнесу – зниження податкового тиску, спрощення адміністративних процедур, боротьба з корупцією. Цей підхід

дозволить збільшити надходження до бюджету, створити нові робочі місця, стимулювати економічне зростання, підвищити рівень життя населення.

Тіньова економіка, глибоко вкорінена в усіх сферах діяльності, постійно еволюціонує, адаптуючись до змін в оподаткуванні, регулюванні та відтоку ресурсів з легального сектору, що робить подолання тіньової економіки однією з найактуальніших проблем, адже вона заважає ефективній економічній політиці як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. В умовах воєнного стану, для України життєво важливо досягти економічної та політичної стабільності. Це дозволить збільшити податкові надходження та інвестиції в державний сектор, створити фіскальну базу для підвищення соціальних стандартів та гарантій (мінімальна зарплата, пенсії, прожитковий мінімум, споживчий кошик), запустити механізми прискореного розвитку та підвищення добробуту населення. Досягнення цих цілей тісно пов'язане з політикою подолання корупції та нормалізації економіки [48].

На сучасному етапі державного будівництва в Україні, яка перебуває у стані війни з російським агресором, суттєво загострилася проблема формування комплексу ефективних заходів боротьби з тіньовою економікою. Розширення тіньового сектору економіки має руйнівний вплив на функціонування економіки та соціальної сфери, конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу, довіру до влади, здійснення реформ, інтеграція в міжнародний економічний простір. З огляду на це, боротьба з тіньовою економікою стає не лише економічною, але й соціальною, політичною та національною забезпеченістю.

З огляду на євроінтеграційний курс України та необхідність виконання зобов'язань перед Радою Європи, вкрай важливо негайно створити дієві механізми подолання тіньової економіки та її коренів. Це потребує використання кращого світового досвіду боротьби з подібними негативними явищами, зокрема впровадження політико-правових, інституційних, наглядово-контрольних та інформаційно-аналітичних механізмів детінізації економіки, які зарекомендували себе в інших країнах, застосування комплексу

економічних, організаційних, правових, моральних, політичних та інших інструментів впливу на прояви тіньового сектору, які спричиняють виникнення та поширення тіньових практик. Для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно впровадити дієві механізми контролю, моніторингу та регулювання та розробити пропозиції щодо посилення чинних законів, а також адміністративного та податкового тиску у разі порушення правових норм.

Таким чином, проведені дослідження розкрили основні аспекти розвитку тіньової економіки в Україні та визначили особливості її подолання. Виявлено, що рівень тіньової економіки, зважаючи на воєнний стан, залишається стабільним і налічується в межах 20-30% від офіційного обсягу ВВП. Дослідження показують, що боротьба з тіньовою економікою сприятиме економічному зростанню, активному використанню внутрішнього та зовнішнього інвестиційного потенціалу, забезпечує стабільність, розвиток та безпеку національної економіки, що є надзвичайно високим у воєнний період і в період післявоєнної відбудови України, а також ключовою умовою для членства в ЄС.

ВИСНОВКИ

Отже, у висновку кваліфікаційної роботи за темою «Оптимізація структури та рівня доходів населення в Україні» можемо зробити наступні висновки:

- визначили поняття та сутність доходів населення. Доходи населення - це ключовий фактор, що визначає рівень життя людей, їхнє матеріальне становище, соціальну активність та економічну безпеку, дослідження доходів населення є одним з найактуальніших питань сучасної економічної науки. Класифікуються доходи населення за формами отримання, за джерелами формування, за часом отримання, за суб'єктами отримання;

- розглянули фактори, що впливають на рівень та структуру доходів населення. Серед факторів, що впливають на рівень та структуру доходів населення існують фактори особистого рівня, фактори рівня роботодавця, фактори макроекономічного рівня. Невеликі відмінності в доходах можуть стимулювати економічний розвиток. Високий рівень нерівності перешкоджає економічному зростанню, послаблює стимули до праці та знижує продуктивність праці, погіршує становище вразливих верств населення, збільшує соціальні виплати та бюджетні витрати, може призвести до соціальних конфліктів;

- розглянули мінімальний прожитковий мінімум та його роль у забезпеченні життєвого рівня населення. Прожитковий мінімум є важливим інструментом соціальної політики, та для досягнення гідного рівня життя населення потребується комплексний підхід, що включає не лише прожитковий мінімум, але й інші види допомог, соціальних послуг та пільг;

- проаналізували динаміку та структуру доходів населення України. Доходи населення України протягом 2018-2021 років зростали, що свідчить про покращення добробуту населення, проте через повномасштабне вторгнення росії до України неможливо дати повну оцінку динаміці та структурі доходів населення України;

- окреслили вплив війни на доходи населення. Серед основного впливу війни на доходи населення варто відмітити зростання безробіття, падіння доходів, зростання бідності, невизначеність щодо майбутнього, втрата заощаджень, втрата майна;

- проаналізували проблеми та перспективи розвитку ринку праці. Серед основних проблем зростання безробіття, у тому числі серед внутрішньо переміщених осіб, скорочення робочих місць внаслідок війни, зниження рівня зайнятості на підприємствах, тінізація ринку праці, неготовність роботодавців наймати представників вразливих груп населення. Серед перспектив можемо відмітити наступне: відновлення економіки та створення нових робочих місць, повернення внутрішньо переміщених осіб до місць постійного проживання, збільшення державної підтримки ринку праці, заохочення роботодавців до найму представників вразливих груп населення;

- окреслили державну політику у сфері регулювання доходів населення. Державна політика регулювання доходів населення є ключовим елементом соціально-економічного розвитку країни. В Україні спостерігається значна диференціація за рівнем матеріального забезпечення різних верств населення. Існують два основних методи регулювання рівня життя населення: індексація та компенсація. Україна може запозичити досвід розвинених країн, таких як Швеція та Німеччина, які мають результативні системи соціального захисту;

- визначили шляхи боротьби з тіньовою економікою та легалізацію доходів. Тіньова економіка залишається серйозною проблемою для України, становлячи близько 20-30% від офіційного обсягу ВВП. Поширення тіньової економіки негативно впливає на макроекономічні показники, конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу, довіру до влади та інтеграцію в міжнародний економічний простір. Існують численні фактори, які сприяють розвитку тіньової економіки, такі як високий рівень податків, складність ведення бізнесу, корупція та недосконалість законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саввов А. А. Доходи населення України та їх динаміка. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. № 2. 2009. с. 121-126.
2. Баланда А. Л. Диференціація населення України за рівнем доходів та її вплив на соціальну напругу. *Вісник БУМіБ*. Вип. № 4(4). 2008. с.91-95.
3. Панчишин С., Савлук М. Доходи та заощадження в перехідній економіці України. Львів. 2003. с. 406
4. Гудима О. В. Шляхи удосконалення доходів і видатків населення. *Держава та регіони*. Вип. № 4. 2008. с. 42-46.
5. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання: монографія. Київ. 2008. 155 с.
6. Позднякова Л. О., Гриценко Н. В. Управління трудовим потенціалом: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2019. – Ч. 2. – 74 с.
7. Економічна сутність оплати праці. URL: http://uareferat.com/Економічна_сутність_та_форми_оплати_праці
8. Попрозман О. І. Засоби державного управління розвитком соціальної інфраструктури України. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Наук.-дослід. екон. ін-ту*. Вип. № 1(176). Київ. 2016. с. 13–18.
9. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та допов. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. 688 с.
10. Чурбанов К.Р., Пушкар О.І. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/portal>
11. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення. *Економіка України*. Вип. № 2. 2008. с. 79-84.
12. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення 17.03.2024)

13. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення 17.03.2024)
14. Тищенко О.В. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа соціального забезпечення в Україні. *Юридичний вісник*. Вип. № 4 (29). 2013. с. 99–104.
15. Новосільська Т.В. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. № 3 (2). 2013. с. 175.
16. Бардакова С.М., Ховрак І.В. Прожитковий мінімум як ключовий соціальний норматив. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 14–16 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 39.
17. Міністерство соціальної політики України. Соціальні стандарти та державні соціальні стандарти. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>
18. Юрків Ю. Прожитковий мінімум в Україні: бідність чи гідний рівень життя? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/6/706251/>
19. Мусієнко В. Д. Вплив рівня доходів населення на розвиток трудового потенціалу суспільства в умовах кризи / В. Д. Мусієнко, С. О. Сусленкова // *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. № 11. 2009. с. 25–28.
20. Юрчик Г. М., Самолюк Н. М. Доходи населення: теоретичний аспект, структурно – динамічні характеристики формування в Україні. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve4202220>
21. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення 20.03.2024)

22. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України 2022 рік. Київ, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf
23. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Мінімальна заробітна плата. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>
24. Укрінформ. В Україні торік середня заробітна плата становила 17 442 гривні – Держстат. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3835548-v-ukraini-torik-seredna-zarobitna-plata-stanovila-17-442-griven-derzstat.html>
25. Укрінформ. В Україні середня заробітна плата зросла на 22,5%. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3870946-v-ukraini-seredna-zarobitna-plata-zrosla-na-225-derzstat.html>
26. Центр економічної стратегії. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
27. Дорослий погляд на світ. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html
28. Слово і Діло. Як змінювався рівень бідності в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini>
29. Новини live. Як змінилися доходи українців під час війни — оцінка Світового банку. URL: <https://economics.novyny.live/iak-zminilisia-dokhodi-ukrayintsiv-pid-chas-viini-otsinka-svitovogo-banku-165755.html>
30. Національний банк України. Макроекономічний та монетарний огляд (березень 2024 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-berezen-2024-roku>
31. Новини live. Зростання доходів українців — Нацбанк назвав головні джерела. URL: <https://finansyst.novyny.live/zrostannia-dokhodiv-ukrayintsiv-natsbank-nazvav-golovni-dzherela-157630.html>

32. РБК-Україна. Держстат уточнив дані щодо економіки та доходів українців під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/derzhstat-utochniv-dani-shchodo-ekonomiki-1704090667.html>

33. Пенсійний фонд України. Дані про середній розмір пенсійної виплати. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/>

34. Державна служба статистики України. Кількість внутрішньо переміщених осіб, які мають статус безробітного на 1 січня, за статтю та віковими групами (15-24 роки, 25-29 років, 35-39 років, 40-49 років, 50-59 років, 60 років і старші), осіб. URL: https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metadata_gr/03/data/3.25.xls

35. Лісогор Л., Судаков М. Ринок праці України 2022-2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebd_ukraine-lm-1.pdf

36. CIPE. Дослідження «Майбутнє української робочої сили». Травень, 2023. URL: <https://cpd.com.ua/future-of-ukraine-workforce.pdf>

37. Економічна правда. Робоча сила в Україні: як війна впливає на її майбутнє? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/8/700951/>

38. Рябініна О. В., Харламов М. І. Соціальний захист малозабезпечених верств населення в інноваційному суспільстві. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16318/1/%D0%A0%D1%8F%D0%B1%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B0%2C%20%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20E2%80%94%20%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F.pdf>

39. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page#Text> (дата звернення 14.05.2024)

40. Система соціального забезпечення у Німеччині. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/zhittya-de/sotsialne-zabezpechennia.html>
41. Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального захисту та страхування. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/10/114-126_no-4_vol-27_2008_UKR.pdf
42. Ребенок Д. В., Хмелевський С. М. Проблеми та перспективи оплати праці в галузі освіти. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/26120/%D0%A0%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D0%94.%20%D0%92..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
43. Глущенко О. В. Державна політика регулювання заробітної плати в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Сучасний рух науки: тези доп. XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 8-9 жовтня 2020 р. – Дніпро, 2020. – Т.1. – 440 с.
44. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ від 20.01.2021 № 104. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME210027> (дата звернення 18.05.2024)
45. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році. URL: <https://www.me.gov.ua/ocuments/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendantsiiTinovoiE-konomiki>
46. Оцінка рівня тіні по галузях. Економічна експертна платформа. 2023. URL: <https://economics.org.ua/index.php/nasha-robota/dashbord>
47. Інформаційний бриф: Протидія тінізації економіки. Червень, 2022. № 19. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZKWX.pdf
48. Суворова С. Г., Кульганік О. М. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. № 8 (08). с.168-172.